

PIRI REIS I NJEGOVE KARTE

Sadžida ŠAHMANOVIĆ

Uvod

Prije par godina je ponovo je počela rasprava o tome je li neko prije Cristofora Columba, za koga se kaže da je otkrio Ameriku, upoznao Atlantik i daleke zapadne zemlje, jesu li ti dijelovi Zemlje možda ranije kartografirani, pa izgubljeni ili zaboravljeni.

Osnovicu ovih rasprava čine opisi mnogih danas nepoznatih zemalja u brojnim rukopisima i mitologiji, posebno u pomorskim i kartama zemalja antičkih moreplovaca, o čemu se spekulira i diskutira. Među njima najznačajnije mjesto zauzima Piri Reis, čije je pravo ime Muhiddin Piri. Bio je poznati admiral osmanske flote, a kartografija mu je bila hobi.

Rođen je u Galipolju (Gelibolu), tada najznačajnijoj turskoj luci, oko 1465., gdje je i odrastao. Rano je počeo ploviti morima sa amidžom Kemalom Pirijem, koji je bio poznati pirat i moreplovac. Plovili su uz obale i ostrva Mediterana i borili se protiv neprijatelja. U toku tih plovidbi je mladi Piri Reis skicirao obale i ostrva, vodio bilješke, sakupljao skice i karte. Sudjelovao je i u napadima na neke španske i talijanske gradove. U Tursko-venecijanskom ratu (1499.-1502.) mladi Piri je sam komandovao jednim brodom. Sultan Bajazid II. je, 1495. godine, ponudio njegovom amidži mjesto mornaričkog admirala i titulu Reisa. U brodolomu kraj Rodosa, admiral Kemal je poginuo, a Piri tada nije bio s njim.¹ Nakon toga, Piri plovi sam i također dobija titulu Reisa.

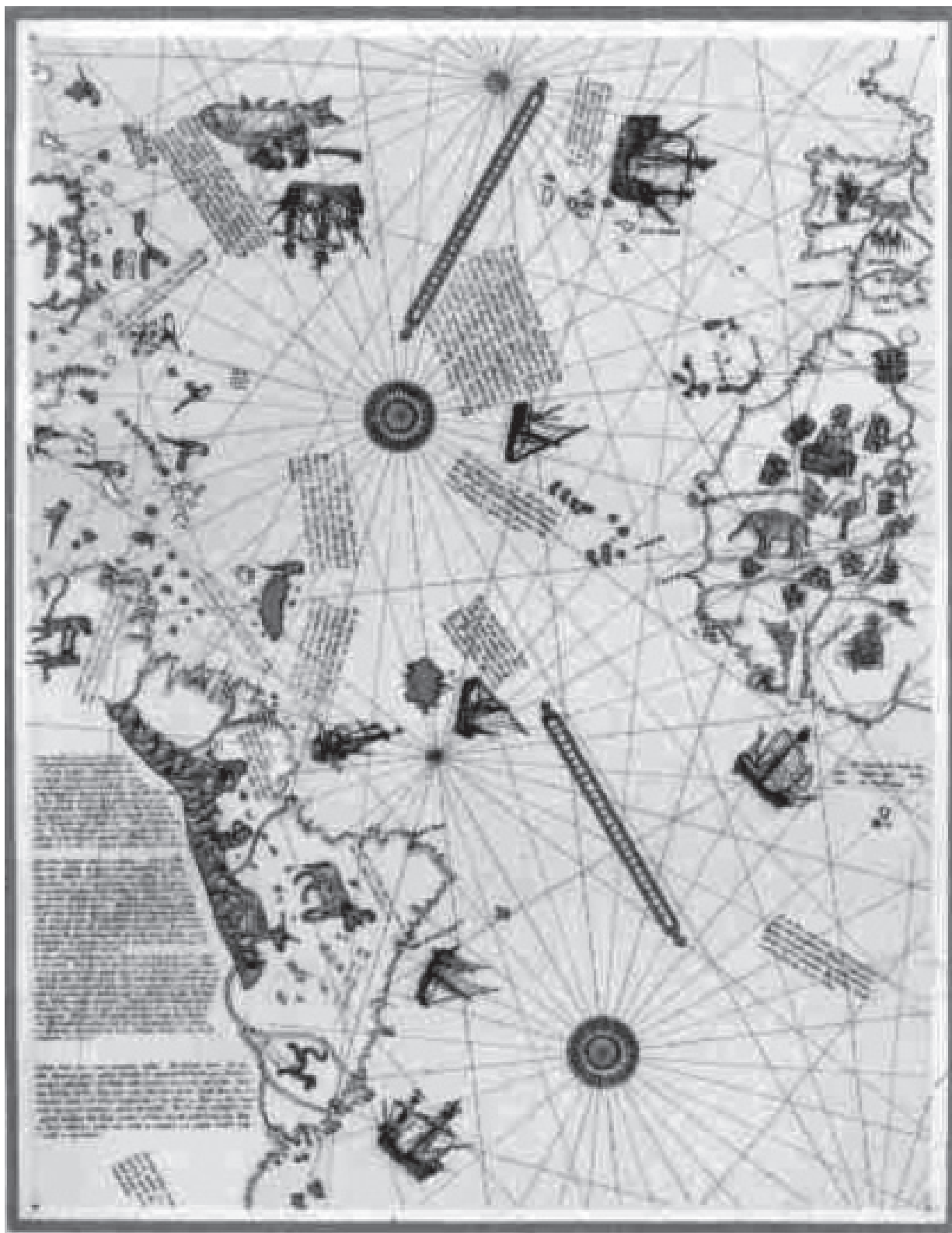
Karte Piri Reisa

U Galipolju je Piri Reis nacrtao dvije geografske karte svijeta, vjerojatno se koristeći nekim ranijim portulanima. *Portulani* (tal. portolano, od porto : luka) predstavljaju pomorske karte crtane rukom od 12. do 17. stoljeća, često uvezane u atlase. U njima su bile upute i savjeti o plovidbi, planovi luka, podaci o obalama, astronomski i meteorološki podaci i dr.² Ove karte nazivaju još i kompasnim, jer su ih radili na osnovu kompasa.

Prvu je izradio 1513. i, poslije četiri godine, predao je sultanu Selimu. Na karti su predstavljani tada poznati dijelovi svijeta, Evropa, Azija, Afrika i otkrivani dijelovi Amerike. Od te karte je sačuvan dio na kome se vide zapadne obale Afrike i Pirinejskog poluostrva, Atlantski okean sa ostrvima i do tada otkriveni dijelovi Amerike.

U svome komentaru, Piri Reis je naveo kojim kartama se služio za koja područja. Nazivi nekih mjesta su na turskome jeziku, jer se vjerojatno služio knjigama turskih pomoraca. Gradove i tvrđave je označio crvenim linijama, nenastanjena područja – crnim linijama, razvaline i krška područja – tačkicama, a skrivene hridi – križićima. Karta je izrađena od kože u raznim bojama i nema mrežu podnevaka i uporednika (kao i sve tadašnje karte). Na njoj su ucrtane dvije ruže vjetrova (na sjeveru i na jugu).

Svaka je podijeljena na 32 dijela. Karta je ukrašena crtežima, a ucrtana su i dva jedrenjaka. Velika šteta je što nedostaje istočni dio karte.

Piri Reisova najstarija karta Amerike

Međutim, ovaj sačuvani dio predstavlja veliku vrijednost. Spomenutu kartu je pronašao Halil Ethem, direktor nacionalnih muzeja u Istanbulu, prilikom pretvaranja dvorca Topkapi Sarayi u muzej, 1929. godine. On je, sa njemačkim

orijentalistom prof. Kahleom, ispitao kartu. Na 18. kongresu orijentalista u Leidenu, 1931. godine, prof. Kahle je pročitao referat o Pirijskoj karti. Referat je privukao veliku pažnju. Osim na njemačkom, štampan je na talijanskom i

španskom jeziku. Nakon toga, prof. Kahle je, 1935. godine, objavio posebnu knjižicu o ovoj karti, čiji je naslov *Die verschollene Columbus Karte von 1498. in eine türkischen Weltkarte von 1513* (Ukradena Kolumbova karta iz 1498. na turskoj karti svijeta od 1513.)

Yusuf Akçura, predsjednik Društva za ispitivanje turske historije, napisao je prvu publikaciju o Pirijevoj karti. U tome radu je objasnio sve napomene koje su navedene na marginama (napisane arapskim pismom) te nastojao dokazati da je karta stvarno nastala na osnovu nekih drugih karata (portugalskih, karte svijeta iz doba Aleksandra Velikog koju su Arapi zvali *Džaferije* i dr., ali ne Kolumbove)³.

Prema tome, možemo zaključiti da je ova karta, kao većina tadašnjih karata, nastala kompilacijom ranijih karata i na osnovu njegovih vlastitih saznanja i zabilješki. Karta se čuva u Muzeju Topkapi Saray u Istanbulu. Kopije ove karte su u brojnim bibliotekama, npr. *Deutsche Staatsbibliothek*, Berlin.

Godine 1521. je Piri Reis objedinio bilješke i karte u djelu zvanom *Kitabi Bahriye* (Knjiga o plovidbi, upute pomorcima). Djelo je kasnije dopunio i, 1526. godine, predao sultanu Sulejmanu Veličanstvenom. *Kitabi Bahriye* sadrži 210 poglavlja i karata. Ovaj priručnik o plovidbi, osim što je pomorcima predstavljao praktičnu vrijednost, imao je i umjetnička svojstva, pa su ga nazivali "najvećom geografskom otomanskom zbirkom svog vremena".

Kasnije su urađene brojne kopije ovog djela, koje se čuvaju u istanbulskim i muzejima širom svijeta. Jedna od verzija spomenutoga djela (1526.) nalazi se u *Suleymaniye Kütüphanesi, Aya Sofiyi* (Istanbul). Faksimilsko izdanje te verzije izdano je 1988. godine u četiri sveska. Priređeno je pod pokroviteljstvom Fondacije za istrživanje historije te Istraživačkoga centra u Istanbulu i Ministarstva kulture i turizma Turske u Ankari. U ovome vrijednom djelu nalazimo obilje podataka o Sredozemlju, zemljama i gradovima na njegovim obalama i ostrvima. Tu su, također, brojni podaci o plovidbi i pomorstvu toga vremena. U II. svesku, koji nosi naslov *Dalmacya kıyıları* (Obale Dalmacije), nalaze se 23 karte, na kojima je prikazana obala koja sada pripada Hrvatskoj i ostrva istočnoga Jadrana. Tu

su karte Dubrovnika i okolice, Šibenika, Zadra, Pule, Rovinja, Poreča, Umaga te mnogobrojnih jadranskih ostrva.

To su najstariji kartografski dokumenti osmanske izrade koje prikazuju sadašnju hrvatsku obalu u krupnijem mjerilu. Zbog toga su karte Piri Reisa uvrštene u izložbu *Karte Zadra*, koja se održala u Zadru povodom III. hrvatskoga geografskog kongresa, 2003. godine. U katalog te izložbe su uvršteni opširni podaci o Piri Reisu.⁴

Uvod *Kitabi Bahriye* je napisan u stihovima. Najvjerojatnije ga je – prema Pirijevim podacima – napisao tadašnji turski književnik Muradi. Srednji dio *Kitabi Bahriye* je pisan u stilu proze i sadrži više od 200 pomorskih karata, s detaljnim opisom ostrva, obala i luka. Sve regije Sredozemlja su popraćene kartom i opširnim tekstom. Mnogi od prepisivača novih verzija ovoga djela su ostali anonimni. Najveće izmjene su doživjeli prikazi obala i ostrva Jadranskoga mora i zapadne obale Italije. Dakle, navedeno djelo je priručnik pomorcima, sličan izolarijima i portulanima kasnoga srednjeg stoljeća i rane renesanse.

Piri Reis je izradio još jednu kartu svijeta, koja je, također, pronađena u Topkapi Sarayu. Izrađena je na koži u više boja. Nažalost, od nje je sačuvana samo jedna četvrtina. Na njoj su prikazane obale Sjeverne i Srednje Amerike. Na sjeveru karte je ostrvo Grenland, a na jugu poluostrvo Florida i Azorska ostrva. To su bila do tada otkrivena područja.

Ova karta ima četiri ruže vjetrova, dva mjerila podijeljena na 20 dijelova. Obale sa zaljevima i ostrvima su dobro nacrtane, posebno su označene hridi i krševita mjesta. U poređenju sa ostalim kartama toga vremena, može se reći da je to najbolja karta i toga doba; osim toga, prva originalna karta Sjeverne Amerike.⁵ Godine 1549. je admiral Piri Reis komandovao brodovima na Crvenom i Arapskom moru kad su napali i osvojili Aden. Posljednja bitka u kojoj je sudjelovao hrabri admiral Piri Reis bila je protiv Portugalaca kod Hürmüza, 1550.-1552. godine. Nije uspio zauzeti tvrđavu, a niti je došlo do direktnoga sukoba sa portugalskim brodovima, pa su ga optužili za izdaju, kukavičluk i napuštanje flote iz vlastitih interesa

i bogatstva, koje je stekao dugogodišnjim piratsvom i plovidbom.

Sultan Sulejman Veličanstveni ga je osudio na smrt. Pogubljen je u Egiptu 1554. godine, a njegovo bogatstvo je dodjeljeno državnoj riznici i smješteno u Topkapi Saray u Istanbulu.⁶

Pored svih zasluga, očito je bio žrtva urote i spletke na drvoru te je, umjesto slave i počasti, nažalost, skončao kao izdajnik.

Bilješke:

¹ Afet. Bir Türk amirali, XVI inci asin büyük geografi Piri Reis... Belleten, 1937, I/2. Ankara, str. 317.-354.

² Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda. Sv. 6., Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1980., str. 572.

³ Hadžibegić, Hamid. *Geografski pregled*, god. 1960, br.4., str. 127.-129.

⁴ <http://www.kartografija.hr/kartzadra/kartografi/ReisPiri> (4.11.2004)

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

Literatura:

1. *Amerika : das alte Europa entdeckt die neue Welt : Ausstellung der Museen der Stadt Gotha, Kartographisches Museum, zum Kolumbus – Jahr 1992 Schloß Friedenstein-Marstall 15. Juli bis 15. September 1992.*

2. Bagrov, L. Skelton, R. A. *Meister der Kartographie. Berlin : Safari Verlag, 1964.*

3. Kupčik, Ivan. *Cartes géographiques anciennes : beaux objets d'autrefois : évolution de la représentation cartographique du monde : de l'Antiquité à la fin du XIX siècle. Paris : Gründ, 1986.*

4. Novak, Drago; Mlinarić, Dubravka. *Jadranska obala i otoci u djelu Kitab-i Bahriye Piri Reisa, rukopis, 2001.*

موجز

Sadzida Sahmanovic
PIRI REIS AND HIS MAPS

A Turkish seafarer, pirate and admiral, Piri Reis, while sailing the Mediterranean and other nearby seas, sketched the seashores, made detailed notes about his journeys and collected maps. Based on his own notes as well as Spanish, Portuguese and Arabic maps, he made many maps, the most famous of which were the two maps of the World. They were discovered when the Topkapi Saray palace was turned into museum. Unfortunately, neither one was found complete. From the first one we have only the western part; both Americas, with the Greenland on the north and the Azores in the center. On the opposite side are the coasts of Africa and the Pyrenean. His most famous work is *Kitab-i Bahriye* (The book on sailing, instructions for seafarers) contains over 200 sea maps with detailed description of the Mediterranean, the countries, cities, coasts and islands in various regions. Additionally, there are instructions for sailing the seas, astronomical and meteorological data, geographical discoveries of the Spanish and the Portuguese, thus making it an exceptional sailing handbook. The Croatian coast and islands, with cities and ports were drawn exceptionally well, a proof he personally sailed the Adriatic.

It is considered to be one of the best maps of the middle ages, and also the first original map of the North America.

Therefore, this brave admiral made a great contribution to the development of geography of the Mediterranean, the nearby seas and the Americas.

Summary

بيري رئيس وخرائطه

ساجدة شاهمانوفيتش

بيري رئيس بحار وقرصان تركي، أصبح فيما بعد أميرالاً بحرياً. كان كثير الإبحار في مياه البحر الأبيض المتوسط والبحار المجاورة له، وتمكن خلال رحلاته أن يرسم خرائط لسواحل تلك البحار ويسجل الكثير من التفاصيل، وكان مولعاً بجمع الخرائط والوثائق الأخرى، واستطاع – بناء على الخرائط الإسبانية والبرتغالية والعربية – أن يرسم العديد من الخرائط كان أشهرها خريطتين للعالم اكتشفتا أثناء تحويل قصر طوبكابي إلى متحف. ومن المؤسف أنهما غير كاملتين، إذ لم يبق من إحداها سوى الجزء الغربي الذي يشتمل على الأمريكيتين وغرينلاند في الشمال وفي الوسط الجزر الأزورية. وفي الجهة المعاكسة توجد سواحل أفريقية والبرتغال وإسبانيا. ومن أشهر مؤلفاته كتاب البحرية ويشتمل على 200 خريطة بحرية مع وصف دقيق لحوض البحر الأبيض المتوسط وما يطل عليه من الدول والمدن والسواحل والجزر، مقسمة حسب المناطق المختلفة، ويحوي الكتاب أيضاً إرشادات للبحارة ومعلومات فلكية ومناخية إضافة إلى اكتشافات البرتغاليين والإسبانيين الجغرافية، مما جعله مرجعاً هاماً في البحرية. وقد رسمت فيه سواحل كرواتيا بموانئها وجزرها بشكل دقيق مما يبرهن على إبحاره شخصياً في البحر الأدرياتيكي ومعرفته الجيدة له.

أما خريطة العالم الثانية فقد بقي منها خريطة الأمريكيتين وجزر غرينلاند والجزر الأزورية. ويعتبرها الخبراء من أفضل خرائط القرون الوسطى، ناهيك عن كونها الخريطة الأصلية الأولى لأمريكا الشمالية.

لقد ساهم هذا الأميرال كثيراً في تطوير المعلومات الجغرافية عن حوض البحر الأبيض المتوسط والبحار المجاورة له، وعن أمريكا البعيدة أيضاً.